

Sancz Ksára Lujza (Budapest):

Tisztelgés Torma Zsófia, a régészeti tudományág első magyar női művelője előtt

A XIX. században nemcsak a műszaki, hanem az egyéb tudományágakban is nagy fejlődés indult meg. Ezen a fejlődési vonalon belül a létünk múltbeli ismeretének igénye is megnőtt. Ezt a létismeret hiányt segített megoldani a fejlődő régészet, amelynek segítségével már több nemzet kutatója szép eredményt ért el. Magyar vonatkozásban, első magyar régésznőként, Torma Zsófia volt, aki munkásságával, a korabeli tudományos kutatók elismerését is kiváltva, világhírré igényt tartó, felfedezéseket tett. Áldozatokat követelő munkássága, örökké tartó tiszteletet igényel.

Tisztelt Hallgatóim! Tisztelt Elnök Úr! Tisztelt Elnöklő Urak!

Kellő tisztelettel, ma itt, arra a magyar őstörténésznőre, Torma Zsófiára, emlékezünk, akinek alkotó tevékenysége, munkássága révén olyan leletanyagok birtokába kerültünk, amelyekkel hiteltérdemlően alátámasztható népünk őseredete a Kárpát-medencében. Mai technikai ismereteinkkel, az archeogenetikával, tudományos módszerrel is bizonyítani tudjuk Torma Zsófia leletmeghatározásainak igazát. Sajnos, a kora tudományos és technikai szintjét meghaladó állásfoglalásai, nem találtak egyöntetű elismertségre, főleg hazai körökben.

Működése idején, a XIX. században, óriási technikai és kulturális fejlődés indult be az egész világon. A korábban egyéni érdeklődés szintjén művelt tevékenységek, mai értékítéleteink szerinti, tudományos szintre emelkedtek. Ilyen terület volt a régészet is. A fejlődés hatására feltörekvő igény kielégítésére a XIX. században már egyetemi szinten oktatták a régészetet.

Hazánkban könnyebben és gyorsabban fejlődhetett ez a tudományág, mivel nagymértékben elősegítette a fejlődést az a tény, hogy gróf Széchenyi Ferenc, tudományos meghatározással, létrehozta a nemzetnek a magyar nyelvű, hungarikumokból álló gyűjteményét, a Nemzeti Könyvtárat és Múzeumot. Ezen Intézményen belül létrejött egy Osztály, amely a régészeti tudományággal foglalkozott. Ezen az Osztályon tevékenykedett egy időben Rómer Flóris Ferencz régészként, aki támogatta Torma Zsófia munkásságát. Sajnos a Múzeum munkatársai közül voltak, akik a későbbiek folyamán, nagyban hozzájárultak Torma Zsófia munkásságának mellőztetéséhez, ami tevékenysége idején, végig jelen volt életében. A korszakra kialakult szellemi felfogáson belül, tekintélyük megőrzéséért, két dologra hivatkozva kicsinyelték le Torma Zsófia eredményeit. Az egyik ok az volt, hogy diploma nélkül végezte tevékenységét. A másik ok pedig, hogy nő léteire ásatásokat folytat és a talált leleteket értékeli, párhuzamokat állít fel a különböző helyeken talált tárgyakkal. A szokatlan elmélete terjedését igyekeztek megakadályozni. Tudományos írásai publikálását megnehezítették, ellehetetlenítették megjelenését. Leleteiről és munkájáról lekicsinylően beszéltek és mellőzték a tudományos életből, amennyire csak lehetett.

Mint tudjuk a XIX. századig nem járhattak egyetemre a nők. A század vége felé oldódott fel ez a tilalom és tanulhattak egyetemeken is a nők. De ettől függetlenül, voltak mindig, addig is, okos és nagy tudású, komoly dolgokat is értő és azokban tevékenykedő nők.

Ma már ismert tény, hogy Torma Zsófia a régészettel egészen kicsi gyermekkorában ismerkedett meg. Édesapja régészkedő tevékenysége során, bátyjával, Károllyal együtt találkozott és ismerkedett meg az ásatásokon előkerült leletekkel, amelyeket Édesapja az otthonukban tárolt. Bátyjával együtt – akiből később hivatásos római koros régész lett – sokat játszadoztak az előkerült, különböző cserépdarabokkal. Ebből a kíváncsiszkodó érdeklődésből fejlődött ki az egy egész életre szóló elköteleződés a régészet iránt, amelyért hálásak lehetünk Torma Zsófiának.

A csicsókeresztúri szülői házból, – ahová 1832. szeptember 27-én született, Torma József nemes nagybirtokos és Dániel Jozefa házasságából, harmadik gyermekként – szülei halála után elköltözött. Édesanyja halála után, 1853-ban, Szatmárnémetiben Nevelőintézetbe került, majd 1861-ben, Édesapja halála után, nővéréhez, Makray Lászlónéhoz költözött Felpestre, Hunyad megyébe. Ez időtől kezdve kezdett komolyabban foglalkozni a régészettel. Tudását autodidaktaként fejlesztette, több kapcsolódó tudományterület kutatási eredményeinek figyelembevételével.

Munkássága folyamatának ismertetésével már többen foglalkoztak, így eléggé ismertek tevékenységének folyamatai. Én csak kiragadva a sorból, egy-két fontosabb munkájáról teszek említést tisztelegő megemlékezésemben, hogy munkássága elévülhetetlen jelentőségét kidomboríthassam.

Kutatásai kezdetén őslénytani leleteket gyűjtött, majd biztatásra a tordosi neolitikus-telep kutatása és feltárása felé fordult a figyelme. 1875-ben kezdte meg a Maros áradásától fenyegetett terület rendszeres ásatását, és a felszínre került leletanyag gyűjtését, meghatározását, feldolgozását. Ezen ásatása mellett 1877-ben kiterjesztette kutatásait a Nándori barlangokra is, ahol szintén eredményesen dolgozott. Majd később más, kisebb ásatásokat is végzett.

Munkásságának tágabb, hazai és nemzetközi ismertsége 1876-ban kezdődött azzal, hogy részt vett Budapesten a IX. Nemzetközi Őstörténelmi és Embertani Kongresszuson, ahol bemutatta és ismertette a Tordos közelében talált, az újkőkorból és a rézkorból származó leleteit, a bekarcolt jeleket őrző kerámia töredékeket, – amiket Ő korai írásjeleknek minősített és az írás Kárpát-medencei legkorábbi megjelenését látta bennük – valamint a Nándorválya közelében megtalált kerámia töredékeket. Elsőnek hasonlította össze a leletein talált jeleket azokkal a hasonló jelekkel, amelyeket Heinrich Schliemann talált a Trójánál feltárt leletanyagokon. A konferencián résztvevő külföldi kutatók számára óriási szenzáció erejével hatottak a megállapításai. Hatalmas tudományos eredménynek tekintették a leletdarabokat és el voltak ragadtatva tőlük. Munkásságával nemcsak szakmai elismerést nyert, de több barátot is szerzett. Magyar részről azonban nem kapott ilyen ekismerést a leletanyag. Próbálták a kutatási eredményeit leminősíteni, meghatározásait kritizálni.

Mindezek ellenére, Torma Zsófiának 1879-ben jelent meg az első tudományos írása az Erdélyi Folyóiratban, három részes folytatásban: „Neolith kőkorszakbeli telepek Hunyadmegyében” címmel. A tanulmányban kiemelte a feltárt újkőkori telepek leletei és a tordosi neolitikus telepen, valamint a Trójában feltárt leletek közötti azonosságokat.

A következő jelentősebb esemény a pályafutásában az a tény, hogy meghívást kapott 1880-ban Berlinbe a Német Embertani Nemzetközi Kongresszusra, ahol alkalma nyílt bemutatni a Hunyad megyében talált őskőkori, újkőkori és rézkori leleteket, főleg a tordosi leleteket, összehasonlítva az ismert trójai, mükénei, egyiptomi és közép-európai leletanyagokkal. De sajnálkozva vette tudomásul, hogy alig van pár résztvevő a kongresszuson, aki értően hallgatja előadását. De ezen a kongresszuson találkozott Rudolf Virchow etnográfussal, a szakma legkiválóbb szakemberével. A kialakult szakmai kapcsolatuk tartósan fennállt.

A kongresszust megelőző időszakban, 1887-ben, egy kisebb tanulmányban feldolgozta az erdélyi és a kis-ázsiai újkőkori népek kulturális kapcsolatainak vizsgálata mellett a Kárpát-me-

dence, a Balkán és az Itáliai-félsziget, továbbá Kis-Ázsia és a Közel-Kelet kulturális vonatkozásait is. A tanulmányban kifejtett álláspontjainak is köszönhetően, és a Rudolf Virchow etnográfussal való kapcsolatba kerülésével, a magyarországi tudósok is próbáltak vele kapcsolatot teremteni abból a célból, hogy egy nagyobb, összefoglaló mű megírására ösztönözzék. Az elkészült mű végül, német nyelven, szűkített formában, Jénában, 1894-ben jelent meg: „Ethnographische Analogien” címmel. A megjelent könyv óriási siker lett.

Azonban az utolsó, nagy terjedelmű munkáját nem sikerült kiadatnia. Halála után, 1902-ben jelent meg, dr. Kuun Géza és Téglás Gábor közös szerzőpáros kiadásában, az első részt kibővítve a szkíta kori népek, a dákok és rómaiak történetéről és régészeti örökségéről megírt résszel, valamint egy rövid fejezetbe sűrítve a század elején ismert szarmata, germán, hun kori és avar kori népek lelőhelyeikkel és történelmi vonatkozásaikkal való felsorolással.

Mindezeket összegezve mondhatjuk, hogy Torma Zsófia munkásságával, a feltárt lelőhelyek anyagainak meghatározásával – a kor technikai szintjét ismerve – korát meghaladva, a mai technikai szintünket is megelőzve, olyan magas szintű megállapításokat tett, amellyel a ma is létező problémáinkra akkor, helyes választ adott. Mai tudásszintünk alkalmazásával, az archeogenetika eszközeivel végzett vizsgálatok eredményeként beigazolódott etnikai megállapításainak igazsága. A fejlettebb technikai tudásunkkal be tudnánk bizonyítani az összes tudományos megállapításának helyességét. De hol vannak a régészek, akik ezt megtehetnék?

Torma Zsófia munkásságával példát adott a hazaszeretet és az elkötelezett hivatás végzésének a mikéntjéről. Ezért, az utódok szemével nézve is, örülhetünk annak a ténynek, hogy halála előtt – ugyan csak pár hónappal, de megelőzve – értesült róla, hogy a Kolozsvári Magyar Királyi Ferencz József Tudományegyetem Bölcsészeti Tudományi Kara tiszteletbeli díszdoktorrá választotta Őt. Első reakcióját a hírről, amit ma sokszor idéznek, hogy „Döglött lóra patkó”, kijelentése ellenére, boldogan fogadta el a megtisztelő címet, amellyel hivatalosan is elismerték tudományos munkásságát.

Én, mint legújabb-koros muzeológus is, sokat meríték életviteléből, munkásságából. Köszönet érte.